

Kje so notranje možnosti za utiranje poti k liberalnejši strategiji razvojnih sprememb, ki hkrati odpirajo vrata navzven? Strategijo sprememb kaže usmeriti k nenasilnim spremembam, delovanju civilne družbe, socialnih gibanj. Gre za ustvarjanje družbenega razpoloženja za množično odzivanje na razvojne spremembe. Dosedanja slovenska družba je bila pod pritiski politokracije navajena na prisilne, vsiljene, nedemokratske družbene spremembe, pa zaradi tega manjša družbena podpora spreminjevalnim procesom. Politični sistem, ki ima tudi danes z eksplozijo nacionalne države in z iniciranjem strategij družbenih sprememb tako pomembno težo, vendar kot pravi J. Berger, ne posebej družbe in je le eden od družbenih podsistemov, zato se precenjuje v zvezi s strategijami družbenih sprememb. Te je, kot rečeno, treba zasnovati na odprti družbi, na razmahu civilne družbe in na prostovoljno sprejetih, množično uveljavljenih družbenih spremembah.

ANDREJ KIRN

Evolucija, napredek, merila napredka

Za razumevanje napredka in razvoja so pomembna tri vprašanja: kako, zakaj in čemu napredek. Lahko so cilji napredka sprejemljivi, ne pa načini njihovega uresničevanja. Cilji napredka so lahko odvisni od vzrokov za določeno stanje in ko teh ni več, se tudi cilji spremenijo.

Vsaka teorija razvoja, posebno še napredka, je vrednotno obremenjena. Ni mogoče konstruirati nevrednotne, nekateri bi rekli čisto znanstvene objektivne koncepcije razvoja in napredka. V tem hipu smo namreč že do kolen zabredli v močvirje razprav med vrednotami in znanstveno objektivnostjo. Ker sem o tem obširneje pisal v uvodni študiji k zborniku Znanosti v družbeno vrednotnem svetu, Ljubljana 1988, se ob tej priložnosti v to problematiko ne bom spuščal. Bi pa samo poudaril, da aksiološke znanosti ne zožujem in ne izenačujem z ideološkostjo. Načeloma vsak družboslovni znanstveni pojem prevzame ideološko funkcijo zunaj znanosti, vendar pa to še ne pomeni, da se v znanosti ne obravnava v skladu z obstoječimi standardi družboslovne znanstvene objektivnosti in utemeljenosti. Ideologija razvoja še vedno obstaja zunaj in znotraj znanosti, toda to še ne pomeni znanstvenega diskreditiranja ved, ki se ukvarjajo s socialnopolitičnim in gospodarsko-tehnološkim razvojem. Ideološkost po mojem tudi ne obstaja samo v državni in politični instrumentalizaciji določenih idej in spoznanj.

Pri razpravah o družbenem razvoju in napredku imajo svojo teoretsko, prenosno sporočilno vrednost sodobne diskusije biologov, ki se sprašujejo, ali je možno govoriti o napredku v okviru biološke evolucije. Želel bi posredovati nekaj njihovih ugotovitev, ki so lahko produktivne in koristne za družboslovce.

Ob stoletnici smrti Darwina 1982 je bil organiziran znanstveni simpozij. Gradi-va zanj so izšla pod naslovom »Evolution from Molecules to Man«. Nekateri udeleženci so izrazili pomisleke do takšnega naslova, češ da postavlja Darwina v neko progresistično tradicijo, ki pri njem nima opore, ker je zanj bila evolucija neusmerjen proces, ki poteka dokaj počasi in ne vodi nikamor. Vendar mi ni

jasno, kako avtorji takšno oceno lahko uskladijo z Darwinovo (154:203) trditvijo: »Cilj naravnega izbora je izboljšati sleherno organsko bitje...«. Sociolog Herbert Spencer naj bi preoblikoval evolucijo v splošno progresivno doktrino. David L. Hull je v Darwinovem delu *Izvor vrst* naštel, da se omenja »napredek« 12-krat, vendar v polovici primerov zgolj kot sinonim za spremembe, ki so obravnavane neaksiološko, nevtralnno. Pri bežnem pregledu slovenskega prevoda (Darwin, 1951) pa takšne pogostosti nisem mogel najti. Darwin omenja »razvoj« razvoj s »spremembami«, »napredovanje organizacije«, nisem pa odkril termina »napredek«. Vendar pa so tudi pri Darwinu formulacije, ki so služile drugim njegovim interpretom za dokaz, da je Darwin razumel evolucijo kot napredek. »... ker naravni izbor dela izključno za dobro vsakega posamičnega bitja, bodo vse telesne in mentalne sposobnosti težile napredovati k popolnosti« (Nitecki, 1988:9). Vendar biti v napredku po Darwinu ni rezultat prirrojene težnje ali notranje sile k popolnosti, ampak »zunanega dinamičnega pogoja«, Darwin je spletel skupaj evolucijski pojem napredka z moralnim napredkom v svojih trditvah, da je naravni izbor odgovoren za napredek in moralno izboljšanje človeka. Nekateri sodijo, da je pozitivna in produktivna tista tradicija, ki je razdvojila evolucijo in napredek oziroma poskušala evolucijo očistiti aksiološke obremenitve, ki jo je prinesla povezava s pojmom napredka. Toda kljub temu so bili progresisti po oceni Ruse (Nitecki, 1988:8) vsi veliki tvorci sintetične teorije evolucije: Ronald Fischer, Georg Gaylard Simpson, G. Ledyard Stebbins, Julian Huxley in Theodosius Dobszansky. Mnogi biologi so skeptični do uporabe pojma napredka v biološki evoluciji, ker je pojem napredka aksiološki (vrednotujoč) in zato ni strogo znanstveni pojem, njegova uporaba implicira vrednotne sodbe, te pa niso sestavina znanstvenega diskurza, za katerega naj bi bile značilne empirične preverljive hipoteze in objektivni opisi. Takšno stališče pa kaže na obremenitev z določenim razumevanjem znanosti ter s specifičnim razumevanjem razmerja med znanstveno objektivnostjo in vrednotami. Biolog Julian Huxley je bil prepričan, da je možno evolucijski napredek opredeliti, ne da bi se zatekali k vrednotnim sodbam in vrednotnim predpostavkam. Vendar mu to ni uspelo. Huxley je predlagal, naj se najprej raziščejo značilnosti, ki ločujejo »višje« od »nižjih« organizmov. Vsak evolucijski proces naj bi se obravnaval kot progresiven, če so dosežene lastnosti, ki označujejo »višje« organizme. Takšen pristop je očitno krožen glede na razmerje med »dejstvi« (značilnosti) in vrednotujočim stališčem. Na lastnosti, ki ločujejo višje od nižjih organizmov. Vsak evolucijski proces naj bi se obravnaval kot progresiven, če so dosežene lastnosti, ki označujejo »višje« organizme. Takšen pristop je očitno krožen glede na razmerje med »dejstvi« (značilnosti) in vrednotujočim stališčem. Na lastnosti, ki ločujejo višje od nižjih organizmov, se že gleda skozi vrednotujoča teoretska očala. Uvedejo se vrednotujoče oznake, kot so »višji« in »nižji« organizmi.

Biolog Ayala (1988) je ugotavljal, da je Huxley že predpostavil, da je napredek gotovo dejstvo. Skratka, na dejstva se je že gledalo vrednotujoče in hkrati naj bi takšna ovrednotena dejstva dokazovala objektivno vrednotno neobremenjeno teorijo evolucijskega napredka. Najbrž je točna ugotovitev Ayale, da ni uspelo nobenemu poskusu opredeliti napredka kot čisti biološki pojem (Ayala, 1988:84).

Razvoj in napredek predpostavljata spremembe. Spremembe pa ne vključujejo nujno niti razvoja niti napredka. Sosledje sprememb je lahko usmerjeno ali ni usmerjeno. Biologi uporabljajo izraz »directional change«. Usmerjenost sprememb je več kot nepovratnost. Z mešanjem kart nikdar ne pridemo nazaj na izhodiščno stanje, toda vsakokratna razporeditev kart ne kaže nobene usmerjeno-

sti sprememb. Če je usmerjenost sprememb takšna, da se lahko govori o evoluciji, pa ni nujno, da je to že hkrati napredek. Biologi so to povezavo izrazili s pojmom »evolucijski napredek«, ki že implicira možnost, da nima vsaka evolucija oblike napredka. Napredek ima dva elementa:

a) čisto opisnega, da je bila usmerjena sprememba narejena, in

b) aksiološkega, da je narejena sprememba boljša glede na sprejeti standard, sprejeta merila.

Gotovo je umestno opozorilo, da niso vsa aksiološka merila moralna. »Boljša« se lahko uporabljajo v čisto tehničnem, normativnem, ne pa moralnem smislu. »Boljša« npr. v pomenu večje učinkovitosti, kompleksnosti, raznovrstnosti idr. Smotrna in uporabna se mi zdita za družboslovce tudi razlikovanje in definicija posplošenega, poenotenege ter delnega, nepoenotenege napredka (»net progress«, to je napredek v preseku, povprečju). Posplošeni, poenoteni napredek naj bi bil tisti, kjer je vsak poslednji člen v evolucijskem zaporedju vedno boljši od predhodnega. Delni, nepoenoteni napredek pa tega pogoja ne izpolnjuje. Dopašča prostorsko in časovno fluktuacijo in ne zahteva, da so členi vsakega evolucijskega zaporedja vedno in povsod boljši od prejšnjih. Če bi definiciji te dve vrsti napredka uporabili za družbeni napredek, potem posplošeni, poenoteni napredek ne pride v poštev, ampak kvečjemu delni napredek. Sicer pa celo biologi za svoje lastno področje ugotavljajo, da ne glede na to, kakšni standardi in merila napredka se izberejo, imamo skoraj vedno opravka s fluktuacijo v vsakem evolucijskem rodovniku. Družbeni napredek se ni izvil iz te splošne evolucijske značilnosti. Nikdar ni bil napredek hkrati za vse, v vseh smereh in na vseh področjih v vsakem času. Enostavno ni bilo družbenega napredka po vseh možnih merilih. To pa še nikakor ne pomeni, da ne moremo empirično potrditi številnih in raznovrstnih delnih napredkov v družbi. Ayala ugotavlja, da v biologiji ni nobenega edinega posplošenega merila evolucijskega napredka. Torej ne v evoluciji življenja sploh in ne v družbi ni mogoče identificirati splošnega poenotenege napredka. Toda v primerjavi z biološko evolucijo humanistični in etični ideali upajo, da je nemožnost poenotenege, splošnega napredka morda le samo prehodna zgodovinska značilnost, ki pa ne izključuje možnosti, da bo družbeni napredek v bodočnosti postal napredek za vse in na vseh področjih. Takšna pričakovanja so po mojem iluzorna in utopična. Ko se je npr. v družbah blaginje že zdelo, da bo napredek res prevzel splošno obliko ali vsaj da ta možnost postaja realnejša, pa je ta isti napredek izpadel kot partikularen v odnosu do onesnaženja okolja. Njegova partikularnost pa se lahko izkaže tudi časovno glede na porazdelitev naravnih virov med generacijami in na možne časovno oddaljene medgeneracijske ekološke posledice. Napredek v družbi in v splošni evoluciji življenja ostaja časovno, prostorsko in področno partikularen napredek. In le znotraj te partikularnosti se lahko postavlja vprašanje večje ali manjše splošnosti meril napredka. Ayala je pokazal, da so tako ali drugače sporna vsa predlagana »obča« merila napredka (obči znotraj »net progress«), kot so: porast genetične informacije, ekspanzija življenj, kompleksnost, obseg in različnost prilagoditve, specializiranost. Sam je ponudil merilo porasta zmožnosti živih bitij, da pridobijo, predelajo in kopičijo informacije, ki služijo za nadzor, prilagoditev ali spremembo okolja. To merilo je toliko bolj zanimivo in pomembno, ker se polno uveljavlja v razvoju družbe, njene znanosti in tehnologije. Toda Ayala se ni vprašal, ali napredek po tem merilu vsaj v okviru družbe ne služi samo nadzoru človeka nad njegovim fizičnim okoljem, ampak je tudi izvor destrukcije okolja, posplošuje nepredvidljiva in neobvladljiva tveganja, služi vojni in prevladi nad človekom. Tudi informacijsko merilo napredka se ne izkaže samo

za delno, ampak v določenih smereh in v določenem času tudi za avtodestruktivno. Napredek s pomočjo rasti informacij, ki vodi k degradaciji, slabšemu, pa ni več napredek.

Za človeško bistvo je najpomembnejše moralno merilo napredka. Vse druge oblike napredka, kot ekonomski, znanstveni, tehnološki, izgubijo svoj smisel, če ne vodijo k moralnemu napredku ali pa celo prispevajo k njegovemu nazadovanju. Edinole moralni napredek ima notranje vrednosti po sebi, vsi drugi napredki imajo predvsem instrumentalno vrednost in bi morali biti v končni instanci v funkciji moralnega napredka. Za moralni napredek je na določeni stopnji razvoja bistven tudi ekonomski, politični, znanstvenotehnološki ter socialni napredek. Ta zveza pa ni vedno nujno pozitivna, ampak je lahko tudi negativna tako na nizki kot tudi na visoki stopnji razvoja. V zgodovini je bil pogosto delni kulturni in ekonomski napredek za nekatere odkupljen z moralnim in socialnim nazadovanjem in zatiranjem drugih. Ni bilo napredka za vse na vseh področjih in po vseh merilih. Danes nima trajne perspektive ne samo ekonomsko-tehnološki, ampak tudi ne socialni in kulturni ter moralni napredek, če ne bo zadovoljivo rešen civilizacijski ekološki sindrom. Ogrožena je lahko celo že dosežena stopnja socialnega, ekonomskega, kulturnega in moralnega napredka. Vse dosežene zvrsti in ravni napredka se bodo lahko obdržale in razvijale samo, če bodo spoštovani ekološki pogoji in omejen napredek.

LITERATURA

- Ayala, J. F. (1988): Can »Progress« be Defined as a Biological Concept? v: Nitecki, M. H. (ed.) (1988): *Evolutionary Progress*, The University of Chicago Press, Chicago and London (nadalje označeno s kratico »EP 1988«)
- Darwin, C. (1954): *O nastanku vrst*, Državna založba Slovenije, Ljubljana
- Hull, D. L. (1988): *Progress in Ideas of Progress*, v: »EP 1988«
- Nitecki, M. H. (1988): *Discerning the Criteria for Concepts of Progress* v: »EP 1988«
- Provine, B. W. (1988): *Progress in Evolution and Meaning of Life*, v: »EP 1988«
- Ruse, M. (1988): *Molecules to Men: Evolutionary Biology and Thoughts of Progress* v: »EP 1988«

HUBERT POŽARNIK

Premik k novi paradigmi razvoja

Tukaj je govor o koncu ideologij. Mislim, da je konec mila beseda in da gre v resnici za polom zelo konkretnih ideologij. Zadnje čase razpravljamo o kapitalizmu in socializmu na drugi ravni, v bistvu pa gre za izvedenke egocentrizma in antropocentrizma. Če hočete, gre za polom evrocentrizma in industrializma. Gre za polom. In z mojega zornega kota moram reči, hvala bogu, da je do tega poloma prišlo, da se torej še naprej ne navdajamo z iluzijami, da je možno industrializem ohranjati. Žal je ta polom danes bolj subtilno zaznan v nekih krogih, intelektualnih, medtem ko v praksi o tem polomu še vedno ni kaj dosti videti. Bolje rečeno – videti je samo simptome poloma, ki se kopičijo, medtem ko velik del politične prakse znanosti tega poloma še ne prizna in skuša z metodami in usmeritvami iz preteklosti naravnati prihodnost. Čim prej se moramo rešiti miselnih konstruktov, s katerimi se danes ukvarja del znanosti, teoretiziranja, prikrite nevroze evropske